

DİNİ TUTUM - STRESLE BAŞA ÇIKMA İLİŞKİSİ¹

Erkan KAVAS

Dr., Denizli Milli Eğitim Müdürlüğü Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uzmanı. erkankavas20@gmail.com,

ÖZET: Araştırmanın örneklemini, 2011 yılı Denizli il merkezinde yaşayan 15 yaş ve üstü 869 kişi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, 'Dinî Tutum Ölçeği' ve 'Stresle Başa Çıkma Tutum Envanteri' (SBÇTE), deneklere ait kişisel bilgiler için 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılmıştır. Veriler 'SPSS 17.0 for Windows' kullanılarak analiz edilmiştir. Dinî tutum derecesine göre SBÇT puanının farklılık gösterdiği, dinî tutum puanı ortalamaları ile SBÇT puanı ortalamaları arasında pozitif yönde çok zayıf ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. SBÇTE cevaplarının derecelendirilmesinde aritmetik ortalaması en yüksek olan ilk yedi maddeden beşinin, ölçeğin dine sığınma alt boyutunu temsil eden maddeler olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada, bireylerin stresle başa çıkmasında dinî tutumların önemli bir yerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Dinî Tutum, Stres, Stresle Başa Çıkma

THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOUS ATTITUDE AND COPING WITH STRESS

ABSTRACT: The sampling of this research includes 869 people., whom age is between 15-above in Denizli in 2011. In this study, Religious Attitude Scale and Coping with Stress Attitude Scale (SBÇTE) has been used as the data collection tool. Data have been analyzed by SPSS 17.00 for Windows. It was determined that SBCT scores differ according to the degree of religious attitudes and there is a very weak positive relationship between the score of religious attitudes and the score of Religious Attitude Scale and Coping with Stress Attitude Scale (SBÇTE).It has been determined that Grading Religious Attitude Scale and Coping with Stress Attitude Scale (SBÇTE) responses, the arithmetic average of the highest five of the first seven items are the items that represent the bottom size of the religious asylum scale. Our research concludes that religious attitudes are very important for individuals in order to cope with stress.

Key Words : Religious Attitude, Stress, Coping with Stress.

GİRİŞ

Birey, doğumundan ölümüne giden süreçte çevresel ve içsel faktörlerin etkisiyle sosyalleşmekte, bu sosyalleşme sürecinde çevresindeki nesnelere ve durumlara karşı çeşitli tutumlar geliştirmektedir. Bu tutumların en önemlilerinden biri de dinî tutumlardır.

İnsanların hayatın çeşitli alanlarına ilişkin tutum ve tercihlerini belirlemelerinde etkili olan temel değerlerden biri dindir (Certel, 2011 b). Din, insanlara hayatın her alanında yol gösterdiği gibi, ölüm gibi korku yaratan büyük sorunlarla da ümit ederek ve yaşamdan anlam çıkararak baş etmelerine de yardım eder. Din, insana hayatı ve ölümü anlamlandırmasına yardımcı olur. Hatta psikolojik ya da fiziksel rahatsızlıklarda, inancın verdiği moral ve motivasyonun etkisiyle, tedavinin ilerlemesine ve hastalığın iyileşme sürecinin hızlanmasına da yardım ettiği söylenebilir. Bu konuda yapılmış bilimsel çalışmalar zaman zaman yayınlanmaktadır. Ancak burada unutulmaması gereken önemli bir konu vardır. O da, ibadetlerin psikolojik ve bedensel bazı yararlarının olması ve bu yönünün bazen gündeme gelmesi, ibadetlerin bu faydaları için yapıldığı anlamına gelmediğidir. Samimi bir mümin, dünyalık

¹ Bu makalede, aynı başlık altında, S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2013 yılında tamamlanmış olan Doktora Tezinden alınmıştır.

faydasını düşünerek ibadet yapmaz. İbadet müminin Allah'a ulaşma yolu ve tecrübesidir. İbadetler, sırf Allah emrettiği için yapılır.

Hayatın anlam kazanmasında kilit rol oynayan dinî tutumlar, bireyin hayatına yön verdiği gibi, diğer tutum ve davranışların da belirlenmesinde önemli bir işlev görür. Din stresle başa çıkmada da önemli bir rol oynayabilir. İnsanlar hayatları boyunca kimi zaman içsel, kimi zaman çevresel faktörlere bağlı olarak çeşitli zorluk, engellenme ve sıkıntılarla karşılaşır. Stres, her zaman olumsuz durumlarda ortaya çıkmaz. Örneğin; düğün, mezuniyet töreni, ödül töreni gibi mutlu günlerimiz bile stres kaynağı olabilir. İnsan karşılaştığı bu problemlerle başa çıkabilmek için çeşitli çabalar gösterir. İnsanların hayatlarında stres, yaşanan ve kaçınılmaz bir olgudur. Hayatın çeşitli alanlarında yaşanan strese farklı tepkiler gösterilmekte, strese başa çıkmada farklı yaklaşımlar benimsenmektedir. Dinî tutumlar insanların diğer tutum ve davranışlarına yön verdiğine, hayata anlam kazandırdığına göre, strese başa çıkma konusunda da önemli rol oynaması kaçınılmazdır. Dinî tutumların, strese başa çıkmadaki olumlu veya olumsuz etkilerinin tespiti ve bu tespitler neticesinde bireyin strese başa çıkabilmesini kolaylaştırıcı faktörlerin belirlenmesi, insanın zorluklarla başa çıkabilmesi konusunda önemli bir ihtiyacı karşılayacaktır.

TUTUM

Araştırmanın en temel kavramlarından biri olan tutum, 'bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir' (Smith, 1968; Akt. Kağıtçıbaşı, 2010). Tutumu, doğrudan gözlenebilir olmasa da davranışı önceleyen, eyleme ilişkin seçim ve kararlarımıza yön veren bir yapı olarak görebiliriz (Hogg ve Vaughan, 2007).

Tutum; Olumsuzluktan olumluya uzanan bir süreklilik çizgisi üzerinde bir nesne, birey veya olaylarla ilgili değerlendirmeyi içeren ve o nesne, birey veya olay karşısında belli bir şekilde davranmaya yatkın hale gelme durumudur (Plotnik, 2009).

Yaşantımız üzerinde önemli etkileri olan ve davranışlarımızı yönlendiren tutumlar; bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak üç bileşenden (öğeden) oluşur diyebiliriz. Bilişsel öge, tutum nesnesine ilişkin inanç, kanaat ve bilgilerden oluşur. Duygusal öge, inançlara bağlanmış heyecansal duygulardan oluşur. Davranışsal eğilim ise, belirli bir biçimde tepki göstermeye hazırlıktır.

Tutumlar uzun sürelidirler. Geçici olarak bireyin gösterdiği bazı eğilimleri, o bireyin tutumu olarak görmemeliyiz. Bu eğilimlerin tutum olabilmesi için, bireyin o eğilimi oldukça uzun süreli olarak göstermesi gerekir (Cüceloğlu, 1992).

Davranışlarımızın çoğu gibi, tutumlarımız da öğrenme yoluyla kazanılmıştır. Bireyin tutumları, kazanılmış kişilik özelliklerinin bir parçasıdır. Tutumların davranışlar üzerinde belirgin etkileri vardır. Bu nedenle, çoğu kez tutumlardan davranışları çıkarsayabiliriz (Morgan, 2004).

Tutum, doğrudan doğruya gözlenebilen bir davranış değil, davranışa hazırlayıcı bir eğilim olduğuna göre, gözle görülemez. Fakat gözlenebilen bazı davranışlara yol açtığından, bu davranışların gözlenmesi sonucu herhangi bir tutumun var olduğu söylenebilir. Örneğin; sabah ezanından rahatsız olduğunu ileri süren birisinin dine karşı olumsuz bir tutuma sahip olduğu hükmüne varılabilir (Peker, 2008).

Dini Tutum

İnanç; tutum ve davranışlar, sebep-sonuç ilişkileri ile birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. İnsanlar bazı olaylar karşısında tutumlarını belirli bazı inançlarına göre şekillendirirler. İnançlar belli birtakım algılama, tanıma ve yargılama sonunda ortaya çıkmaktadır. İnançlar, bireylerin iç âlemlerinin bir yönü ile ilgili algıların ve tanımların meydana getirdiği sürekli duygular ağıdır. İnançlar, bilgi, kanaat ve imanı kapsayan psikolojik bir olaydır. İnançlar, çoğu hallerde bireysel ilkelerin kaynağı haline gelirler. Tutumlar belirli değer yargıları ve inançlardan etkilenirler. Tutumlar dayandıkları inanç ve değer yargıları devam ettikçe devamlılıklarını sürdürebilirler. Belli bir tutum içinde mutlaka bütün inançlar vardır diyemeyiz. Hatta belli bir tutum içinde bir inanç özelliğini kaybedebilir veya değişebilir. Ancak burada, tutumlar üzerinde çevresel bir baskıdan söz edilebilir (Eren, 1993).

Bireyin diğer konularda olduğu gibi dinî konularda da bir tutum içerisinde olması beklenir. Bu tutum olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Birey, olumlu ya da olumsuz bir dinî tutuma; ailesi, arkadaş çevresi, okuduğu okul, dinle ilgili edindiği bilgiler, kitle iletişim araçları, dindarların tutum ve davranışları vb. faktörler ile kendi zihinsel gelişiminin değişik derecedeki etkileri ile ulaşır (Apaydın, 2002). Bir kişi dinle ilgili olumlu düşünüyorsa bu kişinin dinî davranışlara veya dine yönelik olumlu duygulara sahip olduğu düşünülür (Ok, 2011). Din ve dünya arasındaki uyum problemini korkusuzca karşılama, gerçek bir dinî tutum oluşmasına imkân verir.

Dinî tutumu; ‘Bir kişinin lehte veya aleyhte olsun, dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme tarzı’ şeklinde tanımlayabiliriz (Uysal, 1996).

Gerçekten bir tutumdan söz edebilmek için tutum öğelerinin kendi aralarında tutarlı olmaları beklenir. Duygu, düşünce ve davranışın aralarında çelişki olmayacak şekilde uyumlu olmaları önemlidir (Uysal ve Kuşluvan, 2006).

Tutumun bilişsel ögesi ve duygusal ögesi belli bir yönde ve davranışsal ögesi başka yönde ortaya çıkıyorsa, kişinin o konudaki tutumunda tutarlıktan söz edilemez. Bir kişi, belli bir konuda duygu ve düşünceleri uyumlu ama bu iki ögeyi davranışı ile tamamlamıyorsa (hareketleri ve davranışları ters yönde ise) tutarsızlık içindedir. Düşünce ögesi belli bir yönde iken duygu ve davranış ögesi başka yönde beliriyorsa, tutum yine tutarsızdır. Aynı şekilde, düşünce ve davranış öğelerinin yönü aynı iken duygu öğesinin başka yönde olması durumunda yine tutarsızlık vardır. Üç tutum ögesi kendi içinde güçlü ya da zayıf olabilir. Zayıf tutumların tutarsızlığa açık tutumlar olduğunu söyleyebiliriz. Güçlü tutum, kişinin o konuya verdiği önemin göstergesidir. Kişinin tutumunun tutarlılığı o tutum konusuna verdiği önem ile doğru orantılıdır. Kişi herhangi bir konudaki tutarsızlığının varlığına uzun süre katlanamaz. Ya sapma gösteren öğesini diğer iki ögeye ya da ağırlıklı sapma gösteren iki öğesini diğer ögeye uygun olacak biçimde değiştirir (Silah, 2005).

Tutumların öğeleri arasındaki tutarsızlık bireyde çelişki ve rahatsızlık meydana getirecektir. Bu tutarsızlığın giderilememesi durumunda bireyde psikolojik ve fizyolojik bazı tepkimelerin oluşması kaçınılmazdır. Yani bilişsel (inanç), duygusal ve davranışsal öğeler arasındaki kuvvetli tutarlılık bireyin ruh ve beden sağlığı açısından da önemlidir.

Bireyin tutumları içinde onun dünya ve hayat görüşüne bağlı olarak merkezi nitelikte bir tutumu bulunur. İşte bir tutumun çok belirgin bir hal alarak kişinin diğer pek çok tutumunu etkisi altına alarak onun hayat görüşüne ve birçok davranışına yön verir duruma gelmesi, o tutumunun merkezi tutum özelliği kazandığını gösterir. Yani merkezi tutum, bireyin en önemli gördüğü, en çok değer verdiği konu, nesne vb.lerine ait tutumdur (Certel, 2011; Peker, 2008). Merkezi tutum, bireyin hayata bakış açısını ve diğer tutumları etkiler diyebiliriz.

Bireyin dinî tutumunun merkezi role sahip olması, onun diğer alanlarla ilgili tutumlarının şekillenmesini de etkileyeceği açıktır. Böylece kişinin diğer bütün tutumları, dinî tutumun etkisiyle ve onunla uyumlu olacak şekilde gelişir. Bu sebeple bir kimsenin belirginlik kazanarak merkezi hale gelmiş olan dinî tutumunu ya da tutumlarını ve bu tutumun diğer tutumlarla olan ilişkisini bilmekle biz, o kimsenin başka alanlardaki mevcut tutumlarının ne olabileceğini ve tutum takınmayı gerektiren yeni durumlar karşısında nasıl tutum takınacağını ve dolayısıyla nasıl davranacağını daha isabetli olarak kestirebiliriz (Certel, 2011).

Bireyin geliştirdiği merkezi bir dinî tutumu, onun eğitim, siyaset, ekonomik ve sosyal tutumlarını da etkilemektedir (Kaya, 1998).

Tutum değişiminde etkili iletişim ve propagandanın tesirlerinin de incelenmesi gerekir. Günümüzde kitle haberleşme olanaklarının son derece artmasıyla birlikte, iletişim ve propagandanın geniş çapta etkilenmekteyiz. Burada, kişi ya da grupların fikir, tutum ve inançlarını etkileme anacına dönük iletişim söz konusudur (Kağıtçıbaşı, 2010).

Dinî iletişim, dinî tutum ve davranışlarının değiştirilmesini hedefler. İletişimle insanların kökleşmiş dinî inanç, tutum ve davranışlarının değiştirilmesi hedefleniyorsa, alıcılarda kaynağın dürüst ve inanılır olduğu konusunda çok güçlü bir kanaatin oluşmuş olması gerekir. Çünkü bireylere ilişkin kanaat, bilgi ve duygular sonucu oluşan tutumlar, kişiler arasındaki iletişim ve etkileşim sürecini doğrudan etkiler (Certel 2004).

Hedefin iletişim kaynağına ilişkin değerlendirmesi, etkileme girişiminin başarısındaki en önemli etkenlerden biridir. Eğer kaynak inanılır, güvenilir olarak algılanıyorsa ya da hedef tarafından seviliyorsa daha fazla tutum değişikliğinin gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır (Freedman, vd., 1989).

STRES

Lazarus (1999) stresi; Kendi psikolojik kaynaklarımız ile başa çıkamayacağımızı değerlendirdiğimiz durumların veya yorumların sonucu ortaya çıkan, kaygı verici ve tehdit edici histir' şeklinde tarif eder. Yani stres, organizmanın bedensel ve ruhsal sınırlarının tehdit edilmesi ve zorlanmasıyla ortaya çıkan bir durumdur (Baltaş, 2010).

Stres çoğu kez olumsuz bir içerikle kullanılmakta yani stresin olumsuz etkileri konu edilmektedir. Oysa stres zararlı olduğu kadar yararlıdır da. Stres aşırı doz ve güçte olduğu zaman insana zararlı olmakta, zihinsel ve fizyolojik işlevlerini kesintiye uğratarak performans ve verimini olumsuz etkilemektedir. Buna karşılık belli doz ve güçteki stres bireye heyecan ve canlılık vermekte, bireyi tetikte tutmakta, adeta başarının ön şartı işlevi görmektedir. Bu yüzden ki stresi ortadan kaldırmak değil, istediğimiz düzeyde tutmak, olumlu amaçlarımız için kullanmak önemlidir (Balcı, 2000).

Psikolojik açıdan stres, onu zihninde taşıyan kişiye aittir. Hepimiz günlük, basit gözlemlerimizden aynı olaya farklı kişilerin farklı tepki ve yaklaşımlarının olduğunu biliriz. Bu farklılık zihinsel şartlardan sosyal şartlara kadar uzanan değişkenlerden kaynaklanır. Hatta biliriz ki biz bir gün dış ortamdan gelen uyarılara gülüp geçeriz. Bir başka gün aynı olaylara sert tepkiler verebiliriz. Bu sebeple stres olgusu incelenirken stres verici durumlar kadar onlarla karşılaşan bireyin psikolojik özelliklerinin de ele alınması ve değerlendirilmesi önem taşır (Baltaş ve Baltaş, 2008).

146

Her insanın günlük yaşamında stres yapacak pek çok faktör bulunur. Stres sadece olumsuz olaylardan değil, olumlu olaylardan da kaynaklanabilir. Mesela; ödül kazanan ve ödül töreninde sahneye çıkması, hatta konuşma yapması gereken bazı insanlar için bu durum, stres kaynağı olabilmektedir. Stresle başa çıkmanın en önemli kuralı hayatımızdaki stres kaynaklarını belirlemektir (Özmen, 2008).

Aşağıda stresin belirtileri fiziksel, duygusal, zihinsel ve davranışsal olmak üzere dört şekilde incelenmiştir (Atkinson vd., 2010; Baltaş ve Baltaş, 2008; Özmen, 2008; Plotnik, 2009; Öner, 2010; Wilkinson, 2005; Kolitzus, 2006; Braham, 2004; Rowshan, 2008).

Hem fiziksel hem de psikolojik olarak tehdit edici uyarıcılar fizyolojik tepkiyi ve olumsuz duyguları (korku, öfke) tetikleyebilir. Kalp atışlarını, kan basıncını, nefes alıp vermeyi, uyarıcı hormonların salgılanmasını ve birçok başka tepkiyi artırarak büyük bir fiziksel uyarılma olur. Vücudu tam anlamıyla güçlü bir savaşa veya kaçma makinesine dönüştüren fizyolojik tepkiler; vücuda alınan oksijenin artması için nefes alıp verme hızlanır. Kalp atışları hızlanır. Kan basıncı yükselir. Aşırı durumlarda kalp krizlerine de yol açabilir. Kan şekeri düşer ve yorgunluk hissederiz. Göz bebeklerimiz büyür. Saçlar dikilir. Adrenalin ve noradrenalin salgılanır. Bu coşku, iştah kaybı ve uykusuzluğa neden olabilir. Kas gerilimi artar. Bu durum uzun süre devam ederse kas ağrıları yaşanabilir. Ellerimiz terler. Sırt ya da boyun problemleri, titreme, baş dönmesi, ağzıda ve boğazda kuruluk görülebilir.

Bireyin psikolojik ve fizyolojik dengesinin çeşitli nedenlerle bozulması, insanda duygusal bazı uyumsuzlukların meydana gelmesine yol açar. Duygusal stresin, tıbbi sorunları da önemli ölçüde etkilediğini söyleyebiliriz. Stres, insan bedeninde olduğu gibi insanın psikolojik yapısında da bazı etkilerde bulunur. Bu etkilerin göstergeleri şunlardır:

İnsanın kendini baskı altında hissetmesi. Kaygı, endişe, gerginlik, öfke, üzüntü, huzursuzluk, korku, utanma, değersizlik, yetersizlik, güvensizlik ve terk edilmişlik duyguları, içinde boşluk hissetme, hayatın anlamının kaybolması, depresyon, suçluluk duygusu, duyguların sık sık değişmesi, giderek artan ağlama hissi, daha umutsuz ya da kuşkucu olma, heyecan duymama ve ümitsizlik duygusu.

Stres düşünce gücünü de tehdit eden bir gerilim durumudur. Stresin başlıca zihinsel belirtileri; Kendini eleştirme, konsantrasyon ve karar verme zorluğudur. Unutkanlık ve başarısızlık ile ilgili düşünceler. Aşırı hayal kurma. Önemli veya önemsiz daha önceden kolaylıkla verilebilen kararları vermekte güçlük. En iyi olanı değil, garanti olanı seçmek.

Kişisel hata ve başarısızlıkları sürekli düşünmek. Aşırı hayal kurmak ve sık sık düşünceye dalıp gitmek. Ölüm ve intihar fikirlerinin sık sık tekrarlanması. Devamlı olumsuz bencilce konuşmak ve karamsarlık.

Strese yönelik davranışsal tepkilere bakıldığında bunların aktif ve pasif davranışlar olduğu görülmektedir. Aktif davranışlar genellikle stres oluşturan faktöre yöneliktir ve onu ortadan kaldırmayı amaçlar. Yani savaşmayı seçer. Pasif davranışlar ise, kaçma ile ilgili davranışları içermektedir (Şahin, 1994). Kaçma davranışı sigara, alkol ve çeşitli uyarıcılar kullanmayı kapsayan alışkanlıklardır.

Bu tür davranışlar, gerilim durumunda bireylerin yöneldiği ama sonradan daha büyük sorunlara yol açabilen kaçış yollarıdır. Stresin davranışsal belirtilerinden bazı örnekler: Alışılmış davranış biçimlerinde önemli değişiklik. Uygun olmayan durumlarda ortaya çıkan öfke, düşmanlık ve kızgınlık dalgaları. Sigara ve içki içme eğiliminin artması. Duygusal ve cinsel hayatta düşüncesiz davranışlar. Birlikte olunan kimselere aşırı güven (veya güvensizlik). Alışılmıştan daha titiz veya işin gerektirdiğinden daha fazla çalışmak. Konuşma güçlüğü ve yazıda belirsizlik ve kopukluk. Kekeleme, ağlama, sinirlilik, dişleri sıkma ve uykuda diş gıcırdatma. Gürültü ve sese aşırı duyarlılık. Nispeten önemsiz konularda aşırı endişelenme veya tam tersine gerçek problemler karşısında ilgisizlik, kayıtsızlık. Uykü bozukluğu, korkulu rüyalar görmek.

İnsan vücudunda kaygı, stres ve endişe gibi psikolojik faktörlerden dolayı meydana gelen ve artan fizyolojik uyarılmanın sonucu ortaya çıkan baş ağrısı, migren, kas ağrısı, mide sorunları, dolaşım sistemi sorunları, yeme bozuklukları, mide yanması, uykusuzluk, yüksek tansiyon ve çarpıntı, yorgunluk, zayıf bağışıklık sistemi ve soğuk algınlığına karşı hassaslık, deri hastalıkları gibi semptomlar görülebilir (Plotnik, 2009).

Aşırı stresin bazı kanser türlerinin sebebi olabileceği de ileri sürülmektedir. Kanserli bir insanın, hastalığının başlangıcından hemen önceki yaşamının son iki üç yıllık dönemine bakıldığında, çoğu kez stres düzeyi oldukça yüksek bir dizi olaya rastlamak mümkündür. Ancak bu durum, yaşamında stresli bir dönem yaşayan herkes kanser hastası olacak demek değildir (Markham, 1998).

Ruhsal alandaki stresin baş ağrısından kansere kadar birçok hastalığın sebebi olduğunu yetkili tıp uzmanları ifade etmektedirler. Diğer taraftan herhangi bir hastalığın iyileşmesinde stresin oynadığı olumsuz rol da bilinen bir gerçektir. Öyle ise sağlık açısından stresten kurtulma veya etkisini azaltma, insan için hayati bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Öner, 2008). Kontrol edilemeyen stresin depresyondan intihara kadar giden kapıyı açabileceği unutulmamalıdır (Tarhan, 2009; Burkovik, 2009).

Manevi yaşantıların insan beyninde bazı kimyasalları harekete geçirdiği, bu kimyasalların savunma sistemini harekete geçirerek hastalıkları yendiği bilinmektedir. Kişinin ümit, sevgi, bağışlanma, Yaratıcının ona yardım edeceği, O'na güvenme, yalnız O'ndan yardım isteme duygularının iyileşme beklentisini artırdığı düşünülmektedir. Artan iyileşme beklentisi beyinde serotonin, noradrenalin, nöropeptid gibi ruh halini düzenleyen salgıları artırmaktadır. Bu salgılar limbik sistem, hipotalamus, hipofiz ve hormonal sistem ve kemik iliği yoluyla savunma sistemini kuvvetlendirmektedir. Böylece organizmamız kendi kendine yardım ve tamir işlevini başlatmaktadır. Yani bilimsel araştırmalar, tıp ile manevi inancın birlikteliğinin insanın hem bedensel hem de ruhsal sağlığına büyük oranda olumlu etki yaptığını doğrulamaktadır (Tarhan, 2009).

Stresle Başa Çıkma

Stresle başa çıkma konusunda dinî tutumların oynadığı rolünün göz ardı edilmemesi gerekir. Hastanelerde manevi bakım uzmanlarının görev almasının hastalarda olumlu dinî tutumların oluşmasına veya pekişmesine, olumlu dinî tutumların ise stresle başa çıkma konusuna katkılarının olacağını söyleyebiliriz.

Stres yaşantısının yer aldığı bağlamda, bedensel ve psikolojik aşırı uyarılma halini ve bunu belirleyen etkenleri azaltmaya ya da yok etmeye yönelik bedensel, bilişsel, duygusal ve davranışsal düzeylerde gösterilen çabaları stresle başa çıkma olarak tanımlayabiliriz (Öner, 2010).

Stresi yönetebilir ve kendi faydamıza kullanabiliriz. Yani olumlu stres yaşayabiliriz. Stresin altındaki nedenleri ortadan kaldırmak yerine içinde bulunduğumuz sıkıntıdan bir an önce kurtulmanın yolunu ararsak kısa vadeli çözüm yolu arıyoruz demektir. Bu yol uzun vadede başka stres kaynaklarına dönüşür. Örneğin; stresli bir günün sonunda

rahatlamak için biraz alkol alınır, o an için gerilimden kurtulunabilir. Bu çözüm yöntemi sıkıntımızı çözmediği gibi, uzun süre uygulamak başka sorunlara ve alkol bağımlılığına neden olabilir. Stresi yönetmek istiyorsak özel bir egzersiz programı uygulamalıyız. Bu uzun vadeli yaklaşım, stresi bastırmak yerine, bize strese direnme gücü kazandıracaktır (Braham, 2004).

Araştırmalar, stres kaynaklarından çok, strese maruz kalan kişinin tehdit algısının strese yol açtığını göstermektedir. Bu algı nedeniyle stresi herkes farklı sebeplerden dolayı farklı düzeylerde yaşar. Bir kişi için stres verici olay, diğeri için stres kaynağı olarak algılanmayabilir. Hatta diğeri için stres kaynağı olarak görmemesini bilmek, o kişi için ayrı bir stres kaynağı olabilir (Baltaş, 2010). Olaylara bakış açımız ve ona yüklediğimiz anlam stresle başa çıkma konusunda önemli yere sahiptir.

Stresle Başa Çıkma Tutumları

İnsan zorluklar karşısında çeşitli başa çıkma tutumlarını benimser. Özbay ve Şahin (1997) stresle başa çıkma tutumlarını altı faktör altında toplamıştır:

Aktif Planlama: Değişik problem durumlarıyla başa çıkmak için daha aktif olarak bir şeyler yapma, doğrudan işleme başlama, aktif çabaları artırma, eylem planları oluşturma, şu an üzerinde odaklaşma ve problem çözme sistematigi içerisinde olmayı içeren rasyonel adımlar ve yöntemleri kapsayan davranışlardan oluşmaktadır.

Dış Yardım Arama: Sosyal desteğe başvurma iki açıdan söz konusu olabilmektedir. Bunlar somut çözüme yönelik (enstrümental) dış yardım talebi ve duygusal dış yardım arama eğilimidir. Bu faktör yardım arama tutumlarının duygusal, bilişsel ve fiziksel boyutu kapsayan davranışlardan oluşmaktadır.

148

Dine Sığınma (Dine Yönelme): Bu faktör daha çok bir ilahi güce sığınmayı, dua etmeyi ve inançlardan güç almayı vurgulamaktadır.

Kaçma-Soyutlama (Duygusal-Eylemsel): Kaçma-Soyutlama iki boyutlu olarak faktöriyel yapıda yer almıştır. Bu maddeler kişinin stresle başa çıkma tutumlarını pasif anlamda durumdan kendisini soyutlama biçiminde ele almaktadır.

Kaçma-Soyutlanma (Biyokimyasal): Bu boyut duygusal-eylemsel kaçma ve soyutlamadan farklı ve pasif bir başa çıkma stratejisi olarak metabolizmada fizyolojik değişiklik yapma eğilimi şeklinde değerlendirilebilir. Sigara içme, alkol alma, ilaç kullanma ve uyuşturucuya yönelme gibi biyokimyasal bu boyut kapsamındaki başa çıkma yollarıdır.

Kabul-Bilişsel Yeniden Yapılanma: Problemin kabul edilip kendince bilişsel olarak yeni çözüm yollarının aranmasıdır. Bu faktör başa çıkmada kişisel olarak durumun değiştirilmesine yönelik bir işlemde çok kişinin bakış açısını vurgulamaktadır.

Stresle Başa Çıkma ve Din

Stresli olay ya da duruma uyum sağlama çabası içinde bireylerin başa çıkmada başvurdukları bir diğer yol da inançlarıdır. Stres anında yaşanan durum ya da olayla baş edebilmek için bireylerin dine yönelmeleri bilinçli bir yönelmedir (Schaefer ve Grorouch, 1993; Akt. Kula, 2005). Yani birey, stresli bir olay veya durumla karşılaştığında, inançlarından ve dinî pratiklerinden oluşan bir sistemden yararlanır. Bu sistem birbakıma, stresli olay veya duruma zihinsel ve davranışsal olarak alışmayı, çözümler üretmeyi sağlar. Din bu sistemin bir parçasıdır. Yani din önemli bir başa çıkma vasıta ve imkânı olarak insanın hizmetindedir (Certel, 2009).

Stresten kurtulmak veya hiç olmazsa etkisini azaltmak için başvurulacak tedbirler vardır. Birincisi bireye dıştan yapılan yardımdır. Bu hususta en etkili yol psikoterapi ve tıbbi yardımdır. İkincisi, ferden stres doğurabilecek sorunlarını kendi kendine çözme yoludur. İkinci yolda en etkili unsur ise dinî inançtır. Dinî inancın insanın ruhsal hayatındaki olumlu etkisi bilinen bir husustur. Her birimiz çevremizde, stres doğurabilecek büyük hadiseler karşısında dindar kişilerin nasıl mukavemet gösterdiğine şahit olmuşuzdur. Nevrozlara dindarlardan daha çok ateist veya agnostik kişilerde rastlandığını gösteren istatistiklere dikkati çeken yazarlar vardır. William James ‘Şüphesiz

üzüntünün başlıca ilâcı din ve imandır.’ Gandhi, ‘Dua ve ibadet olmasa idi ben çoktan çıldırırdım.’ Mazhar Osman ‘ Dindar bir şahıs, sinirlerini metin bir zırhla muhafaza etmektedir’ demektedirler (Öner, 2008).

Dinî inançların huzur, sükûnet ve dayanıklılık getirdiği bilinmektedir. Stresle başa çıkmada da diğer ibadetlerin yanında duanın önemli bir yeri vardır. Dua, sorunları kelimelerle ifade etmeye imkân verir. Sorunların karışıklık ve belirsizlikten kurtulmasına yardım eder. Dua kişiye yükünün paylaşıldığı ve yalnız olmadığı duygusunu verir. En çaresiz ve ümitsiz durumlarda her şeyi duyan, her şeyi bilen ve gücü yeten bir kudrete inanmak, sığınmak ve güvenmek o kişiye sakinlik ve huzur verir (Tarhan, 2009). Duanın belli bir vakti yoktur. İnsanın ihtiyaç hissettiği an, duanın vaktidir (Şentürk, 2008).

Dua etmek stresle ve acıyla başa çıkmanın en etkili yollarından biridir. Allah’ın sevgisine ve adaletine olan inancımız, sabırlı olmamızı sağlar. Dua etmek, belalara karşı metin olmamızda ve güçlülere göğüs germemizde yardımcı olur, bize güç ve cesaret verir. Yapılan araştırmalar, dua etmenin insan bedeni üzerinde faydalı etkiler yaptığını göstermiştir. Dua sırasında yüksek tansiyonda ve nabız atışlarında düşme görülür. Dua ederken üzüntümüz sükunete dönüşür (Rowshan, 2008). Zor zamanlarda duaya yönelme düzeyi ile stresle başa çıkma arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu görülmüştür (Aydın, 2011).

Yapıcı (2007) çalışmasında, dinin insanlara umut ve güven vermek suretiyle, yoğun stres ve depresyonun olumsuz etkilerini azaltarak intihar etme olasılığını zayıflatıldığını tespit etmiştir.

Kula (2005) tarafından 200 bedensel engelli üzerinde yapılan araştırmada dinin sorunlarla baş etmede önemli bir yerinin olduğu ve engellilerin dinî başa çıkma yöntemi olarak manevî teselliye başvurdukları tespit edilmiştir.

Stres doğuran hâdiseleri etkisiz bırakan bir ruhi durum da sabırdır. Sabır, bir kişinin arzu etmediği bir hal başına geldiğinde ona tahammül göstermesidir. Bu hal ister üzüntü kaynağı olan manevi, ister hastalık gibi bedeni olsun ikisi de stres doğurur. Bir anlamda sabır stresin karşıtı olarak gösterilebilir. Sabırın temelinde güven duygusu vardır. Allah’a teslim olarak stresten kurtulma demek, aslında, stres doğurabilecek hadiseler karşısında sabırlı olmak demektir. Böylece dinî inancı gereği sabır zırhına bürünen bir insanın strese düşmesi uzak bir ihtimaldir (Öner, 2008).

Çayır ve Emhan, (2010) dinsel değerlerin bireylerin hayatı anlamlandırmasında önemli bir yeri olduğu gibi, stres azaltıcı, kaygı giderici, ruh sağlığını koruyucu fonksiyonlara sahip olduğunu da tespit etmiştir. Araştırma bulgularına göre sahip olunan dinî inanç ve değerler, başa gelen olayların yorumlanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Yaşanan stresli olay veya krizlerde Yaratıcının güç ve kudreti konusunda şüpheye düşme bakımından dindar olanlar ile olmayanlar arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Yani, dinsel değerlere fazla önem verenler ile daha az önem verenler arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır.

“Bir problemle karşılaşan kişi problemin çözümüne yönelik olarak dinî inancından bir çıkış yolu bulmaktadır. Yapılan araştırmalarda insanların %45’inin stresli zamanlarında birtakım dinî davranışları gerçekleştirerek sorunu aşmaya çalıştıkları, hastalık, ölüm vb. olumsuz bir durum karşısında ise insanların %78’inin dinî değerlere yöneldikleri tespit edilmiştir. Kula tarafından yapılan başka bir araştırma, 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerinden sonra bölgede yapılan araştırmada depremzedelerin %76 gibi büyük bir çoğunluğunun, deprem anında bazı dinî davranışlar göstererek içinde buldukları durumdan kurtulmayı amaçladıklarını göstermiştir. Bu ve benzeri araştırmalar sonucunda, insanların stresli ve problemlili zamanlarında dine müracaat ettikleri ve dinî inanca ve uygulamalara yönelerek problemlerinin çözümüne yönelik davranışlar sergilediklerini göstermektedir” (Kula, 2002).

Engellemeler, zorlamalar, sorunlar ve daha başka birçok nedene bağlı olarak stres yaşayan bireye yardımcı olmak, bu insanın ihtiyaçlarına cevap vermek için uzmanların arayış içinde olmaları tabiidir. Din burada başvurulabilecek en önemli başa çıkma vasıtalarından biridir ve olmaya da devam edecektir.

YÖNTEM

Araştırma, dinî tutumların stresle başa çıkmadaki etkisini belirlemeye yönelik tarama deseninde betimsel bir çalışmadır. Bu nedenle araştırmanın teorik bölümünün modeli dokümantasyon yöntem ve teknikleriyle uygulamalı

araştırmanın modeli ise, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama (survey) modeli (Karasar, 2010) ve anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini, 2011 yılı Denizli il merkezinde yaşayan 15 yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 381.000 kişinin arasından tesadüfi (rastlantısal) seçilen 869 kişi oluşturmuştur.

Araştırmada dinî tutum ve davranışları ölçebilmek için Kaya (1998) tarafından geliştirilen 'Dinî Tutum Ölçeği', Stresle başa çıkma tutumlarını ölçebilmek için ise Özbay ve Şahin tarafından Türkçeye uyarlanan 'Stresle Başa Çıkma Tutum Envanteri' uygulanmıştır.

Deneklerin her bir maddeye verilen cevapları 5'li likert tipi ölçeklerde 0,00 ile 4,00 arasında değişmektedir. Ölçekte yer alan aralıklar eşit aralıklı 5 sütun 4 aralıktan meydana gelmiş ve ölçekte yer alan aralıkların aralık değerlerini bulmak amacıyla $K-1/K$ ($5-1=4$ $4/5=0.80$) eşitliği kullanılmıştır. Bu eşitliğe göre aralık sınır değerleri Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 1. Stresle Başa Çıkma Tutum Envanterinde Maddelere Katılma Derecelerine İlişkin Aralık Değerlerinin Sınırları

Derece	S. B. Ç.T.Ö. Katılma Derecesi	Puan	Puan Sınırı
Çok Yüksek	Her Zaman	4	3,21-4,00
Yüksek	Sık Sık	3	2,41-3,20
Orta	Bazen	2	1,61-2,40
Düşük	Ara Sıra	1	0,81-1,60
Çok Düşük	Hiçbir Zaman	0	0,00-0,80

Tablo 2. Dinî Tutum Ölçeği Olumlu Maddelere Katılma Derecelerine İlişkin Aralık Değerlerinin Sınırları

Derece	Dinî Tutum Ölçeği Katılma Derecesi	Puan	Puan Sınırı
Çok Yüksek	Tamamen Katılıyorum	4	3,21-4,00
Yüksek	Katılıyorum	3	2,41-3,20
Orta	Kararsızım	2	1,61-2,40
Düşük	Katılmıyorum	1	0,81-1,60
Çok Düşük	Hiç Katılmıyorum	0	0,00-0,80

Tablo 3. Dinî Tutum Ölçeği Olumsuz Maddelere Katılma Derecelerine İlişkin Aralık Değerlerinin Sınırları

Derece	Dinî Tutum Ölçeği Katılma Derecesi	Puan	Puan Sınırı
Çok Düşük	Hiç Katılmıyorum	4	3,21-4,00
Düşük	Katılmıyorum	3	2,41-3,20
Orta	Kararsızım	2	1,61-2,40
Yüksek	Katılıyorum	1	0,81-1,60
Çok Yüksek	Tamamen Katılıyorum	0	0,00-0,80

Deneklere İlişkin Genel Bilgiler

Bu kısımda araştırma kapsamına alınan ve anketi geçerli olan deneklere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 4. Deneklerin Cinsiyet Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Kadın	443	51
Erkek	426	49
Toplam	869	100

Araştırmaya katılan deneklerin cinsiyet dağılımına bakıldığında %49'u erkek, %51'i kadındır.

Tablo 5. Deneklerin Yaş Dağılımı

	Sayı	Yüzde
15-17	113	13,0
18-21	152	17,5
22-40	307	35,3
41-60	223	25,7
61 ve Üzeri	74	8,5
Toplam	869	100

Deneklerin dini gelişim dönemlerine göre belirlenmiş olan yaş aralıklarına bakıldığında verilen cevaplarda ilk sırada %35,3 ile 22-40 yaş aralığı yer almaktadır. Daha sonra deneklerin yaş aralığı sırasıyla %25,7 ile 41-60, %17,5 ile 18-21, %8,5 61 ve üzeri, %13 ile 15-17 yaş grubu oluşturmaktadır. Yaşları göz önüne alındığında görüşülen bireylerin %65,8'inin 41 yaşın altında kişiler olduğu görülmektedir.

151

Tablo 6. Deneklerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Hiç Okula Gitmemiş	19	2,2
İlkokul	171	19,7
Ortaokul	198	22,8
Lise	222	25,5
Ön Lisans-Lisans	235	27,0
Lisansüstü (Yl. ve Doktora)	24	2,8
Toplam	869	100

Deneklerin eğitim durumlarına bakıldığında; %27'sinin ön lisans-lisans, %25,5'inin ortaöğretim (lise), %22,8'inin orta-ilköğretim, %19,7'sinin ilköğretim 1-5, %2,8'inin lisansüstü ve %2,2'sinin de hiç okula gitmemiş bireylerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 7. Deneklerin Gelir Durumuna Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Çok Düşük	17	2,0
Düşük	81	9,3
Orta	498	57,3
İyi	261	30,0
Çok İyi	12	1,4
Toplam	869	100

Deneklerin gelir durumu algılarına bakıldığında; %57,3'ünün orta, %30'unun iyi, %9,3'ünün düşük, %2'sinin çok düşük, %1,4'ünün ise çok iyi düzeyde gelire sahip olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Deneklerin Dinî Bilgi Düzeyine Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Zayıf-Yetersiz	63	7,2
Orta	326	37,5
İyi	436	50,2
Çok İyi	44	5,1
Toplam	869	100

Deneklerin dinî bilgi düzeylerine göre dağılımına bakıldığında; %50,2'sinin iyi, %37,5'inin orta, %7,2'sinin zayıf-yetersiz ve %5,1'inin çok iyi düzeyde dinî bilgiye sahip olduklarını düşündükleri görülmektedir.

Tablo 9. Deneklerin Algılanan Dindarlık Düzeylerine Göre Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Dine İlgisizim	17	2,0
Az Dindarım	172	19,8
Dindarım	642	73,9
Çok Dindarım	38	4,4
Toplam	869	100

152

Deneklerin kendi dindarlık algı düzeyleri ile ilgili sorumuza vermiş oldukları yanıtların dağılımına baktığımızda; %73,9'unu oluşturan büyük çoğunluğun kendisini dindar olarak, %19,8'i az dindar olarak, %4,4'ü çok dindar olarak, %2'si ise dine ilgisiz olarak görmektedir.

Tablo 10. Deneklerin Dinî Eğitimi Nerede Aldıklarına Göre Dağılımı

		Evet	Hayır	Toplam
Hiç Din Eğitimi Almadım	Sayı	16	853	869
	Yüzde	1,8	98,2	100
Aile	Sayı	582	287	869
	Yüzde	67,0	33,0	100
Kur'an Kursu	Sayı	331	538	869
	Yüzde	38,1	61,9	100
Cami Hocası	Sayı	374	495	869
	Yüzde	43,0	57,0	100
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi	Sayı	347	522	869
	Yüzde	39,9	60,1	100
Dinî Kitaplar	Sayı	447	422	869
	Yüzde	51,4	48,6	100
İmam Hatip Lisesinden	Sayı	152	717	869
	Yüzde	17,5	82,5	100
Diğer	Sayı	84	785	869
	Yüzde	9,7	90,3	100

Deneklerin dinî eğitimi nerede aldıkları ile ilgili tablo incelendiğinde, hiç dinî eğitim almayanların oranı %1,8 olduğu görülmektedir. Ailede din eğitimi alanların oranı%67, Kur'an kursunda %38,1, cami hocasından %43, din kültürü ve ahlak bilgisi dersinden %39,9, dinî kitaplardan %51,4, İmam Hatip Lisesinden %17,5 ve diğer kaynaklardan ise %9,7 olduğu görülmektedir.

BULGULAR VE YORUM

Dinî tutumların stresle başa çıkmada etkisi ile ilgili elde edilen bulgular ve yorumları stresle başa çıkma alt boyutlarına göre aşağıda verilmiştir:

Tablo 11. Aktif Planlama Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecesine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Aktif Planlama	Gruplar Arası	6,201	2	3,101	8,653	,000	1-3* 2-3*
	Gruplar İçi	310,321	866	,358			
	Toplam	316,522	868				

*1. Orta, 2. Yüksek, 3. Çok yüksek

Tablo incelendiğinde, aktif planlamaya yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(2;866)}=8,653, p<.01$)

Tablo 121. Aktif Planlama Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecelerine Göre Dağılımı

	Dinî Tutum Derecesi	N	\bar{X}	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Aktif Planlama	Orta	47	2,30	0,64	0,09	0,70	3,60
	Yüksek	184	2,42	0,64	0,05	1,00	4,00
	Çok Yüksek	638	2,57	0,58	0,02	0,60	4,50
	Toplam	869	2,53	0,60	0,02	0,60	4,50

Dinî tutum derecesine göre aktif planlamaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=2,57$) dinî tutum derecesi çok yüksek olan gruba ait olduğu görülmektedir. Dinî bilgi düzeyi yüksek olan grup ($\bar{X}=2,42$) ortalamaya, orta olan grup ise ($\bar{X}=2,30$) en düşük ortalamaya sahiptir. Aralarında anlamlı farklılığı oluşturan gruplar; 1-3, 2-3 dinî tutum derecesine sahip gruplardır.

Dinî tutum derecesine göre aktif planlamaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın dinî tutum derecesi çok yüksek olan gruba ait olmasını, dinî tutumların yüksek olması stresle başa çıkmanın alt boyutu olan aktif planlamaya olumlu yansımaktadır şeklinde yorumlayabiliriz. Dinî tutum derecesi çok yüksek olan bireyler sıkıntılı durumlarda daha çok aktif olarak bir şeyler yapma, doğrudan işleme başlama, aktif çabaları artırma, eylem planları oluşturma, sorun üzerinde odaklaşma ve problem çözme sistematigi içerisinde olmayı içeren rasyonel adımlar atmaya tercih etmektedirler, diyebiliriz.

Tablo 13. Dış Yardım Arama Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecesine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Dış Yardım Arama	Gruplar Arası	3,379	2	1,689	3,352	,035	-
	Gruplar İçi	436,417	866	,504			
	Toplam	439,795	868				

Tablo incelendiğinde, dış yardım aramaya yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği, ancak gruplar arası anlamlı farkın bulunmadığı tespit edilmiştir. ($F_{(2;866)}= 8,653, p<.01$)

Tablo 14. Dış Yardım Arama Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecelerine Göre Dağılımı

	Dinî Tutum Derecesi	N	\bar{X}	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Dış Yardım Arama	Orta	47	1,95	0,63	0,09	,00	3,33
	Yüksek	184	2,09	0,70	0,05	,33	4,00
	Çok Yüksek	638	2,18	0,72	0,03	,00	4,00
	Toplam	869	2,15	0,71	0,02	,00	4,00

Dinî tutum derecesine göre dış yardım aramaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=2,18$) dinî tutum derecesi çok yüksek olan gruba ait olduğu görülmektedir. Dinî bilgi düzeyi yüksek olan grup ($\bar{X}=2,09$) ortalamaya, orta olan grup ise ($\bar{X}=1,95$) en düşük ortalamaya sahiptir. Gruplar arasında anlamlı fark görülmemektedir.

Bu sonuçlara göre, dinî tutumların yüksek olması stresle başa çıkmanın alt boyutu olan dış yardım arama tutumunu etkilemektedir. Ayrıca dinî tutum derecesi çok yüksek olan bireyler, daha çok sosyal desteğe başvurma (somut çözüme yönelik dış yardım talebi ve duygusal dış yardım arama) eğilimindedirler, diyebiliriz.

Tablo 15. Dine Sığınma (Dine Yönelme) Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecesine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Dine Sığınma (Dine Yönelme)	Gruplar Arası	188,86	2	94,432	164,9	,000	1-2*
	Gruplar İçi	495,91	866	,573			1-3*
	Toplam	684,77	868				2-3*

*1. Orta, 2. Yüksek, 3. Çok yüksek

Tablo incelendiğinde, dine sığınmaya yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(2;866)}= 164,9, p<.01$)

Tablo 162. Dine Sığınma (Dine Yönelme) Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecelerine Göre Dağılımı

	Dinî Tutum Derecesi	N	\bar{X}	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Dine Sığınma (Dine Yönelme)	Orta	47	1,34	0,88	0,13	,00	3,33
	Yüksek	184	2,37	0,86	0,06	,17	4,00
	Çok Yüksek	638	3,10	0,71	0,03	,67	4,00
	Toplam	869	2,85	0,89	0,03	,00	4,00

Dinî tutum derecesine göre dine sığınmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,10$) dinî tutum derecesi çok yüksek olan gruba ait olduğu görülmektedir. Dinî bilgi düzeyi yüksek olan grup ($\bar{X}=2,37$) ortalamaya, orta olan grup ise ($\bar{X}=1,34$) en düşük ortalamaya sahiptir. Aralarında anlamlı farklılığı oluşturan gruplar; 1-2, 1-3 ve 2-3 dinî tutum derecesine sahip gruplardır.

Dinî tutum derecesine göre stresle başa çıkmanın alt boyutu olan dine sığınmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamaya dinî tutum derecesi çok yüksek olan grubun sahip olması, dinî tutum derecesi yükseldikçe dine yönelme de artmakta, bireyler daha çok bir ilahi güce sığınmayı, dua etmeyi ve inançlardan güç almayı vurgulamaktadırlar şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 17. Kaçma-Soyutlama (Duygusal-Eylemsel) Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecesine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Kaçma-Soyutlama (Duygusal-Eylemsel)	Gruplar Arası	15,893	2	7,947	20,184	,000	1-3* 2-3*
	Gruplar İçi	340,951	866	,394			
	Toplam	356,844	868				

*1. Orta, 2. Yüksek, 3. Çok yüksek

Tablo incelendiğinde, kaçma-soyutlamaya (duygusal-eylemsel) yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(2;866)}=20,184, p<.01$)

155

Tablo 18. Kaçma-Soyutlama (Duygusal-Eylemsel) Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecelerine Göre Dağılımı

	Dinî Tutum Derecesi	N	\bar{X}	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Kaçma-Soyutlama (Duygusal-Eylemsel)	Orta	47	1,70	0,68	0,10	,29	3,43
	Yüksek	184	1,74	0,69	0,05	,43	4,00
	Çok yüksek	638	1,43	0,61	0,02	,00	3,71
	Toplam	869	1,51	0,64	0,02	,00	4,00

Dinî tutum derecesine göre kaçma-soyutlamaya (duygusal-eylemsel) yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=1,74$) dinî tutum derecesi yüksek olan gruba ait olduğu görülmektedir. Dinî bilgi düzeyi orta olan grup ($\bar{X}=1,70$) ortalamaya, çok yüksek olan grup ise ($\bar{X}=1,43$) en düşük ortalamaya sahiptir. Aralarında anlamlı farklılığı oluşturan gruplar; 1-3 ve 2-3 dinî tutum derecesine sahip gruplardır.

Dinî tutum derecesine göre stresle başa çıkmanın alt boyutu olan kaçma-soyutlamaya (duygusal-eylemsel) yönelik tutumlar içerisinde en düşük ortalamaya dinî tutum derecesi çok yüksek olan grubun girmesini, bu bireylerin stresle başa çıkma tutumlarını pasif anlamda durumdan kendisini soyutlama biçiminde daha az ele almaktadırlar, şeklinde yorumlayabiliriz.

Tablo 19. Kaçma-Soyutlama (Biyokimyasal) Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecesine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Kaçma-Soyutlanma (Biyokimyasal)	Gruplar Arası	39,822	2	19,911	68,207	,000	1-2*
	Gruplar İçi	252,805	866	,292			1-3*
	Toplam	292,627	868				2-3*

*1. Orta, 2. Yüksek, 3. Çok yüksek

Tablo incelendiğinde, kaçma-soyutlamaya (biyokimyasal) yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(2;866)}=68,207, p<.01$)

Tablo 20. Kaçma-Soyutlama (Biyokimyasal) Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecelerine Göre Dağılımı

	Dinî Tutum Derecesi	N	\bar{X}	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Kaçma-Soyutlanma (Biyokimyasal)	Orta	47	1,15	0,87	0,13	,00	3,00
	Yüksek	184	0,49	0,71	0,05	,00	4,00
	Çok Yüksek	638	0,25	0,44	0,02	,00	2,75
	Toplam	869	0,35	0,58	0,02	,00	4,00

156

Dinî tutum derecesine göre kaçma-soyutlamaya (biyokimyasal) yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=1,15$) dinî tutum derecesi orta olan gruba ait olduğu görülmektedir. Dinî bilgi düzeyi yüksek olan grup ($\bar{X}=0,49$) ortalamaya, çok yüksek olan grup ise ($\bar{X}=0,25$) en düşük ortalamaya sahiptir. Aralarında anlamlı farklılığı oluşturan gruplar; 1-2, 1-3 ve 2-3 dinî tutum derecesine sahip gruplardır.

Dinî tutum derecesine göre kaçma-soyutlamaya (biyokimyasal) yönelik tutumlar içerisinde en düşük ortalamaya dinî tutum derecesi çok yüksek olan grubun sahip olması, dinî tutumlar yükseldikçe sorun karşısında sigara içme, alkol alma, ilaç kullanma ve uyuşturucuya yönelme gibi başa çıkma yolları çok daha az kullanılmaktadır. Dinî tutum derecesinin yüksekliğinin insanları bağımlılık yapıcı zararlı maddelerden korumakta olduğunu söyleyebiliriz.

Topuz (2003) çalışmasında, inançsızlık boyutunda dinî tutum geliştirenlerin daha çok "yadsıma", "alkol/ilâç kullanma" ve "davranışsal olarak ilgiyi kesme" başa çıkma tutumlarını kullandıklarını söylemektedir. Bu sonuç araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Tablo 21. Kabul-Bilişsel Yeniden Yapılanma Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecesine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Kabul-Bilişsel Yeniden Yapılanma	Gruplar Arası	7,355	2	3,678	8,875	,000	1-3*
	Gruplar İçi	358,839	866	,414			2-3*
	Toplam	366,194	868				

*1. Orta, 2. Yüksek, 3. Çok yüksek

Tablo incelendiğinde, kabul-bilişsel yeniden yapılanmaya yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(2;866)}=8,875, p<.01$)

Tablo 22. Kabul-Bilişsel Yeniden Yapılanma Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecelerine Göre Dağılımı

	Dinî Tutum Derecesi	N	\bar{X}	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Kabul-Bilişsel Yeniden Yapılanma	Orta	47	1,94	0,70	0,10	,57	3,43
	Yüksek	184	2,14	0,63	0,05	,86	4,00
	Çok yüksek	638	2,29	0,64	0,03	,14	4,00
	Toplam	869	2,24	0,65	0,02	,14	4,00

Dinî tutum derecesine göre kabul-bilişsel yeniden yapılanmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın (\bar{X} =2,29) dinî tutum derecesi çok yüksek olan gruba ait olduğu görülmektedir. Dinî bilgi düzeyi yüksek olan grup (\bar{X} =2,14) ortalamaya, orta olan grup ise (\bar{X} =1,94) en düşük ortalamaya sahiptir. Aralarında anlamlı farklılığı oluşturan gruplar; 1-3 ve 2-3 dinî tutum derecesine sahip gruplardır.

Dinî tutum derecesine göre kabul-bilişsel yeniden yapılanmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın (\bar{X} =2,29) dinî tutum derecesi çok yüksek olan gruba ait olmasını, bu gruptaki bireylerin diğer gruplara göre daha fazla biçimde problemi kabul edip kendince bilişsel olarak yeni çözümlerini aradığı şeklinde yorumlayabiliriz.

Tablo 23. Stresle Başa Çıkma Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecesine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Stresle Başa Çıkma Tutumu Genel	Gruplar Arası	4,780	2	2,390	16,218	,000	1-2*
	Gruplar İçi	127,629	866	,147			1-3*
	Toplam	132,409	868				2-3*

*1. Orta, 2. Yüksek, 3. Çok yüksek

Tablo incelendiğinde, stresle başa çıkmaya yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(2;866)}= 16,218, p<.01$)

Tablo 24. Stresle Başa Çıkma Tutum Ortalamalarının Deneklerin Dinî Tutum Derecelerine Göre Dağılımı

	Dinî Tutum Derecesi	N	\bar{X}	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Stresle Başa Çıkma Tutumu Genel	Orta	47	1,83	0,36	0,05	1,02	2,47
	Yüksek	184	2,01	0,44	0,03	1,02	3,70
	Çok Yüksek	638	2,12	0,37	0,01	1,14	3,35
	Toplam	869	2,08	0,39	0,01	1,02	3,70

Dinî tutum derecesine göre stresle başa çıkmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamanın (\bar{X} =2,12) dinî tutum derecesi çok yüksek olan gruba ait olduğu görülmektedir. Dinî tutum derecesi yüksek olan grup (\bar{X} =2,01) ortalamaya, Dinî tutum derecesi orta olan grup ise (\bar{X} =1,83) en düşük ortalamaya sahiptir. Aralarında anlamlı farklılığı oluşturan gruplar; 1-2, 1-3 ve 2-3 dinî tutum derecesine sahip gruplardır.

Dinî tutum derecesine göre stresle başa çıkmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamaya dinî tutum derecesi çok yüksek olan grubun sahip olmasını, aynı zamanda dinî tutumların yükselmesi ile stresle başa çıkma tutum ortalamalarının yükselmesinin doğrusal olarak artmasını, dinî tutumların yüksek olması stresle başa çıkmaya olumlu yansımaktadır şeklinde yorumlayabiliriz.

Topuz (2003) çalışmasında, dinî gelişimin olumlu yönde ilerlediği boyutlar olarak yorumlanabilecek taklit, tahkik ve zevk alınan dindarlık boyutlarında yer alan insanların daha çok sorunu çözmeye yönelik çabalar içine girdikleri, çevrelerinden destek aradıkları, olayı olumlu açıdan değerlendirdikleri ve olayla ilgili duygularını rahatlıkla ifade edebildikleri, dinî gelişimin olumsuz yönde ilerlediği boyutlar olarak yorumlanabilecek aldatıcı dindarlık ve inançsızlık boyutlarında yer alan insanların da daha çok olayla ilgili duygularını ifade etmekten kaçındıkları, olayı görmemezliğe geldikleri veya unutmaya çalıştıkları, bunun içinde alkol/ilaç kullandıklarını belirtmektedir. Bu sonuç araştırmamızın bulgularını destekler niteliktedir.

Stresle başa çıkmada etkili dinî tutumlar ile ilgili elde edilen bulgular ve yorumları aşağıda verilmiştir:

Tablo 25. Dinî Tutumlar İle Stresle Başa Çıkma Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	Dinî Tutumlar	N	r	P
1	Ölümden sonra hayat vardır.	869	0,14	,000
2	İbadetin faydası yalnız psikolojiktir.	869	0,03	,405
3	Dinî konular ile ilgilenmem.	869	0,08	,022
4	Allah, gerçekten mevcuttur.	869	0,07	,040
5	İçki içmek günahtır.	869	0,09	,012
6	Her gün ibadete ayrılacak zamanın, daha faydalı bir işte kullanılması (hastalara, fakirlere yardım vb.) daha iyidir.	869	0,07	,046
7	Dinî yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınmak gerekir.	869	0,17	,000
8	Kişi günde beş vakit namaz kılmalıdır.	869	0,19	,000
9	Din aleyhinde söylenen veya yapılan şeylere oldukça kızarım.	869	0,21	,000
10	Bir dine inanmak insan hayatında hiç bir şeyi değiştirmez.	869	0,15	,000
11	Kader ve alın yazısı diye bir şey yoktur.	869	0,10	,004
12	Evlilik dışı cinsel ilişki günahtır.	869	0,06	,069
13	Dua etmek, insanın kendi kendini tatmin etmesidir.	869	-0,01	,805
14	Kutsal gün ve gecelerde dua ve ibadet etmek gerekir.	869	0,17	,000
15	Camiye gitmenin hiç bir faydası yoktur.	869	0,10	,003
16	Allah'a inanmayan bir insan da, günlük hayatta mutlu ve huzurlu bir insan olabilir.	869	0,09	,007
17	Maddi gücü yeten Müslüman'ların hacca gitmesi gerekir.	869	0,12	,001
18	Toplu ibadetlere katılmaktan zevk duyarım.	869	0,24	,000
19	Allah'ın emirlerini yapmayan ve yasaklarından kaçınmayanlar ahrette cezasını çekecektir.	869	0,15	,000
20	Tanrı'ya yaklaşmak için ibadet şart değil, önemli olan kalp temizliğidir.	869	0,13	,000
21	Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği her şey doğrudur.	869	0,18	,000
22	Mahşer günü herkes Allah'a hesap verecektir.	869	0,18	,000
23	Kur'an, Allah'ın emirlerini iletir.	869	0,21	,000
24	Kıyamet günü vardır.	869	0,18	,000
25	Allah, söylediğimiz ve yaptığımız her şeyi bilir.	869	0,20	,000
26	Cennet ve cehennem diye bir şey yoktur.	869	0,08	,016

27	Allah'a ancak din yolu ile yaklaşılabilir.	869	0,16	,000
28	Sabah ezanları yüksek sesle okunarak, insanlar rahatsız edilmemelidir.	869	0,07	,034
29	Oruç tutmak, akşama kadar aç kalmannın başka bir ismidir.	869	0,04	,302
30	Tanrı, insanların üstün bir kuvvete inanma ihtiyacından doğmuştur.	869	0,07	,043

Stresle başa çıkmada etkili dinî tutumlar ile stresle başa çıkma arasındaki ilişki incelendiğinde; “Oruç tutmak, akşama kadar aç kalmannın başka bir ismidir.”, “Dua etmek, insanın kendi kendini tatmin etmesidir.”, “İbadetin faydası yalnız psikolojiktir.” dışındaki diğer tutumların stresle başa çıkma tutum ortalaması arasında korelasyon katsayıları göz önünde bulundurulduğunda pozitif yönde çok zayıf bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 26. Dinî Tutum Ölçeği İle Stresle Başa Çıkma Tutum Envanteri Arasındaki İlişki (Pearson Korelasyon)

	N	r	P
Dinî Tutum Ölçeği			
Stresle Başa Çıkma Tutum Envanteri	869	0,20	,000

Korelasyon analizinde hesaplanan ‘r’, korelasyon (bağıntı) katsayısı ile, iki veya daha çok değişken arasında ilişki olup olmadığını, eğer ilişki varsa bunun yönünü ve gücünü incelemek için kullanılır. Sayısal değişkenler arasındaki bağıntıda Pearson bağıntısı uygulanır. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değişen değerler alır. Katsayı, etkileşimin olmadığı durumda 0, tam ve kuvvetli bir etkileşim varsa 1, ters yönlü ve tam bir etkileşim varsa -1 değerini alır (İslamoğlu, 2011).

Dinî tutum puanı ile stresle başa çıkma tutum puanı arasındaki ilişki incelendiğinde; dinî tutum puanı ortalamaları ile stresle başa çıkma tutum puanı ortalamaları arasında korelasyon katsayısı ($r=0,20$) göz önünde bulundurulduğunda pozitif yönde çok zayıf bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon Katsayısı (r) Şiddet Aralığı Tablo27’de verilmiştir.

Tablo 27. Korelasyon Katsayısı (r) Şiddet Aralığı

Pozitif (+) İlişki	r	Negatif (-) İlişki	r
Çok Zayıf	$0,00 < r \leq 0,25$	Çok Zayıf	$0,00 < r \leq -0,25$
Zayıf	$0,26 < r \leq 0,49$	Zayıf	$-0,26 < r \leq -0,49$
Orta	$0,50 < r \leq 0,69$	Orta	$-0,50 < r \leq -0,69$
Yüksek	$0,70 < r \leq 0,89$	Yüksek	$-0,70 < r \leq -0,89$
Çok Yüksek	$0,90 < r \leq 1,00$	Çok Yüksek	$-0,90 < r \leq -1,00$

Yukarıdaki verilere göre, dinî tutum puanı ile stresle başa çıkma tutum puanı arasındaki pozitif yönde çok zayıf bir ilişkinin olması, dinî tutumların stresle başa çıkmada etkisinin sınırlı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 25. Dinî Tutum Ölçeğindeki Maddelere Katılım Düzeylerinin Derecelendirilmesi (1)

Dinî Tutumlar		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Tutum derecesi
Ölümden sonra hayat vardır.	Sayı	15	9	39	98	708	869	0,76	3,70	Çok Yüksek
	%	1,7	1,0	4,5	11,3	81,5	100			
İbadetin faydası yalnız psikolojiktir.	Sayı	432	252	94	91	-	869	1,00	3,18	Düşük
	%	49,7	29,0	10,8	10,5	-	100			
Dinî konular ile ilgilenmem.	Sayı	607	145	46	39	32	869	1,03	3,45	Çok Düşük
	%	69,9	16,7	5,3	4,5	3,7	100			
Allah, gerçekten mevcuttur.	Sayı	4	9	18	48	790	869	0,53	3,85	Çok Yüksek
	%	,5	1,0	2,1	5,5	90,9	100			
İçki içmek günahtır.	Sayı	52	22	40	85	670	869	1,10	3,49	Çok Yüksek
	%	6,0	2,5	4,6	9,8	77,1	100			
Her gün ibadete ayrılacak zamanın, daha faydalı bir işte kullanılması daha iyidir.	Sayı	457	168	95	76	73	869	1,32	2,99	Düşük
	%	52,6	19,3	10,9	8,7	8,4	100			
Dinî yasakladığı şeyleri yapmaktan sakınmak gerekir.	Sayı	17	12	30	158	652	869	0,79	3,63	Çok Yüksek
	%	2,0	1,4	3,5	18,2	75,0	100			
Kişi günde beş vakit namaz kılmalıdır.	Sayı	9	15	35	139	671	869	0,73	3,67	Çok Yüksek
	%	1,0	1,7	4,0	16,0	77,2	100			
Din aleyhinde söylenen veya yapılan şeylere oldukça kızarım.	Sayı	49	41	52	198	529	869	1,13	3,29	Çok Yüksek
	%	5,6	4,7	6,0	22,8	60,9	100			
Bir dine inanmak insan hayatında hiç bir şeyi değiştirmez.	Sayı	626	162	41	40	-	869	0,78	3,58	Çok Düşük
	%	72,0	18,6	4,7	4,6	-	100			
Kader ve alın yazısı diye bir şey yoktur.	Sayı	622	135	42	26	44	869	1,06	3,46	Çok Düşük
	%	71,6	15,5	4,8	3,0	5,1	100			
Evlilik dışı cinsel ilişki günahtır.	Sayı	37	18	41	99	674	869	0,99	3,56	Çok Yüksek
	%	4,3	2,1	4,7	11,4	77,6	100			
Dua etmek, insanın kendi kendini tatmin etmesidir.	Sayı	296	137	102	165	169	869	1,56	2,26	Orta
	%	34,1	15,8	11,7	19,0	19,4	100			

Tablo 26. Dinî Tutum Ölçeğindeki Maddelere Katılım Düzeylerinin Derecelendirilmesi (2)

Dinî Tutumlar		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Tutum derecesi
Kutsal gün ve gecelerde dua ve ibadet etmek gerekir.	Sayı	12	13	30	152	662	869	0,74	3,66	Çok Yüksek
	%	1,4	1,5	3,5	17,5	76,2	100			
Camiye gitmenin hiç bir faydası yoktur.	Sayı	675	131	31	19	13	869	0,78	3,65	Çok Düşük
	%	77,7	15,1	3,6	2,2	1,5	100			
Allah'a inanan bir insan da, günlük hayatta mutlu ve huzurlu bir insan olabilir.	Sayı	411	195	128	93	42	869	1,22	2,97	Düşük
	%	47,3	22,4	14,7	10,7	4,8	100			
Maddi gücü yeten Müslüman'ların hacca gitmesi gerekir.	Sayı	10	21	34	166	638	869	0,77	3,61	Çok Yüksek
	%	1,2	2,4	3,9	19,1	73,4	100			
Toplu ibadetlere katılmaktan zevk duyarım.	Sayı	24	43	95	272	435	869	1,01	3,21	Çok Yüksek
	%	2,8	4,9	10,9	31,3	50,1	100			
Allah'ın emirlerini yapmayan ve yasaklarından kaçınmayanlar ahirette cezasını çekecektir.	Sayı	17	11	43	135	663	869	0,80	3,63	Çok Yüksek
	%	2,0	1,3	4,9	15,5	76,3	100			
Tanrı'ya yaklaşmak için ibadet şart değil, önemli olan kalp temizliğidir.	Sayı	389	171	114	114	81	869	1,38	2,77	Düşük
	%	44,8	19,7	13,1	13,1	9,3	100			
Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği her şey doğrudur.	Sayı	2	5	29	84	749	869	0,53	3,81	Çok Yüksek
	%	,2	,6	3,3	9,7	86,2	100			
Mahşer günü herkes Allah'a hesap verecektir.	Sayı	4	10	21	84	750	869	0,58	3,80	Çok Yüksek
	%	,5	1,2	2,4	9,7	86,3	100			
Kur'an, Allah'ın emirlerini iletir.	Sayı	6	4	26	83	750	869	0,57	3,80	Çok Yüksek
	%	,7	,5	3,0	9,6	86,3	100			
Kıyamet günü vardır.	Sayı	4	4	25	73	763	869	0,53	3,83	Çok Yüksek
	%	,5	,5	2,9	8,4	87,8	100			
Allah, söylediğimiz ve yaptığımız her şeyi bilir.	Sayı	6	7	20	67	769	869	0,57	3,83	Çok Yüksek
	%	,7	,8	2,3	7,7	88,5	100			
Cennet ve cehennem diye bir şey yoktur.	Sayı	748	70	27	8	16	869	0,72	3,76	Çok Düşük
	%	86,1	8,1	3,1	,9	1,8	100			
Allah'a ancak din yolu ile yaklaşılabilir.	Sayı	44	69	108	181	467	869	1,19	3,10	Çok Yüksek
	%	5,1	7,9	12,4	20,8	53,7	100			
Sabah ezanları yüksek sesle okunarak, insanlar rahatsız edilmemelidir.	Sayı	670	112	37	31	19	869	0,90	3,59	Çok Düşük
	%	77,1	12,9	4,3	3,6	2,2	100			
Oruç tutmak, akşama kadar aç kalmanın başka bir ismidir.	Sayı	639	114	50	35	31	869	1,02	3,49	Çok Düşük
	%	73,5	13,1	5,8	4,0	3,6	100			

Tanrı, insanların üstün bir kuvvete inanma ihtiyacından doğmuştur.	Sayı	477	133	91	82	86	869	1,39	2,96	Düşük
	%	54,9	15,3	10,5	9,4	9,9	100			
Genel ortalama								0,47	3,37	Çok Yüksek

Dinî tutum ölçeğine verilen cevapların puan ortalamaları 2,26 ve 3,85 arasında değişmektedir. Ölçek içinde yer alan tutumların 17'inde çok yüksek, 5'inde düşük, 8'inde çok düşük ve genel ortalama 'çok yüksek' derecede tutum puan ortalamaları olduğu görülmektedir. Bu verilere göre 'çok düşük' ve 'düşük' derecede çıkan maddelerin tamamının olumsuz dinî tutumları ifade etmesi, olumsuz dinî tutum maddelerinden sadece birinin (Dua etmek, insanın kendi kendinî tatmin etmesidir) 'orta' derecede çıkması anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin olumlu dinî tutumları ifade eden maddelerinin tamamının 'çok yüksek' tutum derecesine sahip olması, ayrıca dinî tutum ölçeği genel ortalama tutum derecesinin ise 'çok yüksek' çıkması, deneklerin genelinin dinî tutumlarının 'çok yüksek' derecede olduğunun kanıtı sayılabilir.

Tablo 27. Stresle Başa Çıkma Tutum Envanteri Cevapları Derecelendirilmesi (1)

Sıra No	Stresle Başa Çıkma Tutumları		Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Bazen	Sık Sık	Her Zaman	Toplam	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Tutum derecesi
1	İlahi bir güçten yardım dilerim.	Sayı	19	64	114	194	478	869	1,06	3,21	Çok Yüksek
		%	2,2	7,4	13,1	22,3	55,0	100			
2	Problemimi en iyi nasıl çözebileceğimi düşünürüm.	Sayı	11	67	152	325	314	869	0,98	2,99	Yüksek
		%	1,3	7,7	17,5	37,4	36,1	100			
3	Başıma gelenlerden bir şeyler öğrenmeye çalışırım.	Sayı	16	57	159	328	309	869	0,98	2,99	Yüksek
		%	1,8	6,6	18,3	37,7	35,6	100			
4	Dinî inançlarımdan güç alarak kendimi güvenli hissedirim.	Sayı	23	76	160	236	374	869	1,10	2,99	Yüksek
		%	2,6	8,7	18,4	27,2	43,0	100			
5	Her şeyimle ilahi bir güce sığınırım.	Sayı	35	96	146	167	425	869	1,21	2,98	Yüksek
		%	4,0	11,0	16,8	19,2	48,9	100			
6	Huzuru dinîimde bulmayı denerim.	Sayı	38	99	179	241	312	869	1,17	2,79	Yüksek
		%	4,4	11,4	20,6	27,7	35,9	100			
7	Eskisinden daha fazla ibadet/dua ederim.	Sayı	36	97	181	257	298	869	1,15	2,79	Yüksek
		%	4,1	11,2	20,8	29,6	34,3	100			
8	Attığım her adımı ve yapacağım her hareketi çok iyi düşünürüm.	Sayı	27	95	212	291	244	869	1,08	2,72	Yüksek
		%	3,1	10,9	24,4	33,5	28,1	100			
9	Her ne yapacaksam zamanında yaparım.	Sayı	26	100	211	305	227	869	1,07	2,70	Yüksek
		%	3,0	11,5	24,2	35,1	26,1	100			
10	Enerjimi yaptığım şeyler üzerinde harcarım.	Sayı	24	136	212	314	183	869	1,07	2,57	Yüksek
		%	2,8	15,7	24,4	36,1	21,1	100			
11	Olanlara daha iyimser bir gözle bakmaya çalışırım.	Sayı	31	126	238	284	190	869	1,09	2,55	Yüksek
		%	3,6	14,5	27,4	32,7	21,9	100			
12	Benzer şeyleri yaşayan insanların tecrübelerinden yararlanırım.	Sayı	36	129	230	303	171	869	1,09	2,51	Yüksek
		%	4,1	14,8	26,5	34,9	19,7	100			
13	Başa gelenin çekileceğine inanırım.	Sayı	76	169	184	143	297	869	1,36	2,48	Yüksek
		%	8,7	19,4	21,2	16,5	34,2	100			
14	Problemimle yaşamayı öğrenirim.	Sayı	79	106	241	207	236	869	1,26	2,48	Yüksek
		%	9,1	12,2	27,7	23,8	27,2	100			

15	Problemi bütün gerçekliğiyle olduğu gibi kabul ederim.	Sayı	56	140	222	243	208	869	1,20	2,47	Yüksek
		%	6,4	16,1	25,5	28,0	23,9	100			
16	Olayın daha olumlu gözükmelerini sağlamak için farklı bir bakış açısı ile yaklaşırım.	Sayı	43	132	276	273	145	869	1,08	2,40	Orta
		%	4,9	15,2	31,8	31,4	16,7	100			
17	Başkalarından şefkat ve anlayış beklerim.	Sayı	79	153	198	224	215	869	1,28	2,39	Orta
		%	9,1	17,6	22,8	25,8	24,7	100			
18	Durum ile ilgili daha çok bilgi edinmek için başkalarına danışırım.	Sayı	44	140	261	285	139	869	1,09	2,39	Orta
		%	5,1	16,1	30,0	32,8	16,0	100			
19	Asıl problemim üzerinde yoğunlaşıp, gerekirse başka şeyleri bir yana bırakırım.	Sayı	49	151	256	276	137	869	1,11	2,35	Orta
		%	5,6	17,4	29,5	31,8	15,8	100			
20	Dinî aktivitelere katılırım.	Sayı	81	158	230	198	202	869	1,27	2,32	Orta
		%	9,3	18,2	26,5	22,8	23,2	100			
21	Problemimden kurtulmak için üzerine direkt olarak giderim.	Sayı	62	147	298	207	155	869	1,15	2,28	Orta
		%	7,1	16,9	34,3	23,8	17,8	100			
22	Ne yapacağım konusunda bir plan hazırlarım.	Sayı	68	183	233	240	145	869	1,19	2,24	Orta
		%	7,8	21,1	26,8	27,6	16,7	100			

Tablo 3 Stresle Başa Çıkma Tutum Envanteri Cevapları Derecelendirilmesi (2)

Sıra No	Stresle Başa Çıkma Tutumları		Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Bazen	Sık Sık	Her Zaman	Toplam	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Tutum derecesi
23	Problemi çözmemi engelleyen diğer şeylerden kendimi alıkoymaya çalışırım.	Sayı	66	174	270	220	139	869	1,16	2,22	Orta
		%	7,6	20,0	31,1	25,3	16,0	100			
24	Problemim hakkında somut bir şeyler yapabilecek birileri ile konuşurum.	Sayı	55	177	267	273	97	869	1,08	2,21	Orta
		%	6,3	20,4	30,7	31,4	11,2	100			
25	Başka şeylerden ziyade o problem üzerinde daha çok odaklaşıyorum.	Sayı	67	191	250	259	102	869	1,13	2,16	Orta
		%	7,7	22,0	28,8	29,8	11,7	100			
26	Problem hakkında hissettiklerimi başkaları ile tartışırım.	Sayı	78	192	260	220	119	869	1,17	2,13	Orta
		%	9,0	22,1	29,9	25,3	13,7	100			
27	Duruma olduğu gibi alışmaya çalışırım.	Sayı	78	190	289	179	133	869	1,18	2,11	Orta
		%	9,0	21,9	33,3	20,6	15,3	100			
28	Problemimden kurtulmak için değişik işlerle ilgilenirim.	Sayı	62	199	309	192	107	869	1,11	2,10	Orta
		%	7,1	22,9	35,6	22,1	12,3	100			
29	Benden yaşlı birine danışırım.	Sayı	112	174	260	188	135	869	1,25	2,07	Orta
		%	12,9	20,0	29,9	21,6	15,5	100			
30	Başkalarından ne yapabileceğim konusunda tavsiyeler alırım.	Sayı	66	213	276	220	94	869	1,11	2,07	Orta
		%	7,6	24,5	31,8	25,3	10,8	100			

31	Problemlerimi unutmak için ders çalışır veya başka farklı şeylerle ilgilenirim.	Sayı	131	218	234	180	106	869	1,24	1,90	Orta
		%	15,1	25,1	26,9	20,7	12,2	100			
32	Problemimle ilgili duygularımı başkalarıyla paylaşırım.	Sayı	86	266	284	161	72	869	1,09	1,85	Orta
		%	9,9	30,6	32,7	18,5	8,3	100			
33	Arkadaşlarım ve yakınlarımdan duygusal destek almaya çalışırım.	Sayı	115	285	249	148	72	869	1,14	1,74	Orta
		%	13,2	32,8	28,7	17,0	8,3	100			
34	Rahatlamak için ağlarım.	Sayı	219	194	193	133	130	869	1,38	1,72	Orta
		%	25,2	22,3	22,2	15,3	15,0	100			
35	Problemimi daha az düşünmek için sinemaya giderim veya televizyon seyredirim.	Sayı	228	285	195	104	57	869	1,18	1,40	Düşük
		%	26,2	32,8	22,4	12,0	6,6	100			
36	Müzik dinleyerek birçok şeyi unuturum.	Sayı	277	281	161	84	66	869	1,22	1,29	Düşük
		%	31,9	32,3	18,5	9,7	7,6	100			
37	Sanki hiçbir şey olmamış gibi davranırım.	Sayı	324	212	224	63	46	869	1,17	1,19	Düşük
		%	37,3	24,4	25,8	7,2	5,3	100			
38	Başıma gelenlere inanmak istemem.	Sayı	349	221	194	58	47	869	1,17	1,12	Düşük
		%	40,2	25,4	22,3	6,7	5,4	100			
39	Kendime bunun gerçek olmadığını söylerim.	Sayı	400	185	190	51	43	869	1,17	1,02	Düşük
		%	46,0	21,3	21,9	5,9	4,9	100			
40	Gerginliğimi azaltmak için sigara içerim.	Sayı	652	66	42	40	69	869	1,25	0,63	Çok Düşük
		%	75,0	7,6	4,8	4,6	7,9	100			
41	Kendimi daha iyi hissetmek için ilaç alırım.	Sayı	666	107	49	24	23	869	0,92	0,42	Çok Düşük
		%	76,6	12,3	5,6	2,8	2,6	100			
42	Problem hakkında daha az düşünmek için içki içerim.	Sayı	771	39	26	18	15	869	0,76	0,24	Çok Düşük
		%	88,7	4,5	3,0	2,1	1,7	100			
43	Kendimi daha iyi hissedebilmek için uyuşturucu alırım.	Sayı	826	12	17	8	6	869	0,52	0,11	Çok Düşük
		%	95,1	1,4	2,0	,9	,7	100			
Genel ortalama									0,39	2,08	Orta

164

Stresle başa çıkmaya yönelik tutumlara verilen cevapların puan ortalamaları 0,11 ve 3,21 arasında değişmektedir. Ölçek içinde yer alan tutumların 1'inde 'çok yüksek', 14'ünde 'yüksek', 19'unda 'orta', 5'inde 'düşük', 4'ünde 'çok düşük' ve genel ortalama 'orta derece' de tutum puan ortalamaları olduğu görülmektedir.

Stresle başa çıkma tutum envanteri kaçma-soyutlanma (biyokimyasal) alt boyutunu temsil eden dört maddenin tamamının (gerginliğimi azaltmak için sigara içerim, kendimi daha iyi hissetmek için ilaç alırım, problem hakkında daha az düşünmek için içki içerim, kendimi daha iyi hissedebilmek için uyuşturucu alırım) çok düşük tutum derecesine sahip olması, deneklerin stresle başa çıkmada en son çare olarak bu yolu kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Yani bireyler herhangi bir sorun karşısında sigara içme, alkol alma, ilaç kullanma ve uyuşturucuya yönelme gibi başa çıkma yollarına en son çare olarak başvurumaktadırlar, diyebiliriz.

Stresle başa çıkma tutum envanteri dine sığınma (dine yönelme) alt boyutunu temsil eden 'İlahi bir güçten yardım dilerim' maddesinin tutum derecesi 'çok yüksek', 'Dini inançlarımdan güç alarak kendimi güvenli hissedirim', 'Her şeyimle ilahi bir güce sığınırım', 'Huzuru dinimde bulmayı denerim', 'Eskisinden daha fazla ibadet/dua ederim' maddelerinin tutum derecesi ise 'yüksek' çıkmıştır.

Sonuç olarak, dinî tutum puanı ortalamaları ile stresle başa çıkma tutum puanı ortalamaları arasında pozitif yönde çok zayıf bir ilişki saptanmış olsa da, bireylerin stresle başa çıkmasında dinî tutumların oldukça önemli bir yerinin olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Stresle başa çıkmaya yönelik tutumların dinî tutum derecesine göre farklılık gösterdiği, dinî tutum derecesine göre stresle başa çıkmaya yönelik tutumlar içerisinde en yüksek ortalamaya dinî tutum derecesi çok yüksek olan grubun sahip olduğu, daha sonra dinî tutum derecesi yüksek olan grubun geldiği, en düşük ortalamaya ise dinî tutum derecesi orta olan grubun sahip olduğu tespit edilmiştir.

Stresle başa çıkmada etkili dinî tutumlar incelendiğinde; “Oruç tutmak, akşama kadar aç kalmanın başka bir ismidir.”, “Dua etmek, insanın kendi kendini tatmin etmesidir.”, “İbadetin faydası yalnız psikolojiktir.” dışındaki diğer tutumların stresle başa çıkma tutum ortalaması arasında korelasyon katsayıları göz önünde bulundurulduğunda, pozitif yönde çok zayıf bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Sonuç olarak dinî tutum puanı ile stresle başa çıkma tutum puanı arasındaki ilişki incelendiğinde; dinî tutum puanı ortalamaları ile stresle başa çıkma tutum puanı ortalamaları arasında pozitif yönde çok zayıf bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Dinî tutum puanı ile stresle başa çıkma tutum puanı arasındaki pozitif yönde çok zayıf bir ilişkinin olması, dinî tutumların stresle başa çıkmada etkisinin sınırlı olduğunun göstergesidir.

Stresle başa çıkma tutum envanteri kaçma-soyutlanma (biyokimyasal) alt boyutunu temsil eden dört maddenin tamamının (Gerginliğini azaltmak için sigara içerim, Kendimi daha iyi hissetmek için ilaç alırım, Problem hakkında daha az düşünmek için içki içerim, Kendimi daha iyi hissedebilmek için uyuşturucu alırım) çok düşük tutum derecesine sahip olduğu, deneklerin herhangi bir sorun karşısında sigara içme, alkol alma, ilaç kullanma ve uyuşturucuya yönelme gibi başa çıkma yollarına en son çare olarak başvurdukları tespit edilmiştir. Stresle başa çıkma tutum envanteri tutum derecesi ortalamaları içinde en yüksek ortalamaya sahip ilk yedi maddenin beşinin dine sığınma alt boyutunu temsil eden maddeler olması; deneklerin kaçma-soyutlanma (biyokimyasal) alt boyutunda dinî emir ve yasaklardan etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak; Stresle başa çıkma tutum envanteri genel tutum derecesi ortalamasının ‘orta’ derecede çıkmasına rağmen, aynı ölçeğin dine sığınma (dine yönelme) alt boyutunu temsil eden ‘İlahi bir güçten yardım dilerim’ maddesinin tutum derecesi ‘çok yüksek’, ‘Dinî inançlarımdan güç alarak kendimi güvenli hissedirim’, ‘Her şeyimle ilahi bir güce sığınırım’, ‘Huzuru dinimde bulmayı denerim’, ‘Eskisinden daha fazla ibadet/dua ederim’ maddelerinin tutum derecesinin ise ‘yüksek’ çıkması, dinî tutum puanı ortalamaları ile stresle başa çıkma tutum puanı ortalamaları arasında pozitif yönde çok zayıf bir ilişki saptanmış olsa da bireylerin stresle başa çıkmasında dinî tutumların önemli bir yerinin olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Apaydın.H.,(2002),Burçların Dinî Tutum ve Davranışlarla İlişkisi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II , Sayı: 3,İstanbul.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, J.B., Nolen-Hoeksema, S., (2010), Psikolojiye Giriş, 5. Baskı, Çev.: Alogan, Y., Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Aydın, Ö., (2011), Yaşamı Sürdürmede Dinî İnancın Rolü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, A., (2000), Öğretim Elemanının İş Stresi, Nobel Yayın, Ankara.
- Baltaş, A.,Baltaş, Z., (2008), Stres ve Başa Çıkma Yolları, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Baltaş, Z., (2010), Verimli İş Hayatının Sırrı, Stres, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul.

- Braham, B.J., (2004), Stres Yönetimi, Çev. Vedat G. Diker, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Burkovik, Y., (2009), Kayılanacak Ne Var!, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Certel, H., (2004), “Dinî İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamber’in Sıfatları”, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler), Isparta.
- Certel, H., (2009), Suçlularda Dine Dönüş, Nobel Yayınları, Ankara.
- Certel, H., (2011), Din Psikolojisi, Tuğra Ofset, Isparta.
- Certel, H., (2011b), "Din İstismarı Üzerine", SDÜ İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt:22 Sayı:1, Isparta.
- Çayır, C., Emhan, A., (2010) Girişimcilerin Stres İle Başedebilmesinde Tinsel değerlerin Etkisi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 2, Erzurum.
- Cüceloğlu, D., (1992), İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul.
- Eren, E., (1993), Yönetim Psikolojisi. Beta Yayınları, İstanbul.
- Freedman, J. L., Sears, O., S., Carlsmith J., M., (1989), Sosyal Psikoloji, Çev. Ali Dönmez, Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Hogg, M. A., Vaughan, G. M., (2007), Sosyal Psikoloji, Ütopya Yayınları, Ankara.
- İslamoğlu, A. H., (2011), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç., (2010), Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş, 12. Basım, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kaptan, S., (1995), Bilimsel Araştırma Teknikleri, Tekişik Web Ofset, Ankara.
- Karasar, N., (2010), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Karasar, N., (2009), Araştırmalarda Rapor Hazırlama, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Kaya, M., (1998), Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum, Etüt Yayınları, Samsun.
- Kolitzus, H., (2006), Sağlık Mutluluk ve İnanç, Çev. Akın Kanat, İlya Yayınevi, İzmir.
- Kula, N., (2002), “Deprem ve Dinî Başa Çıkma”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 1, Sayı. 1, Çorum.
- Kula, M. N., (2005), Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma, Dem Yayınları, İstanbul.
- Lazarus, R., S., (1999), Stress and Emotion, New York, N.Y.
- Markham, U., (1998), Kadınlar İçin Stres, Çev. Türkan Tezcan, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Morgan, C., T., (2004), Psikolojiye Giriş, Çev. Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, 15. Baskı, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara.
- Ok, Ü., (2011), ‘Dinî Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması’, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt 8, Sayı, 2.

- Öner, N., (2008), Stres ve Dinî İnanç, TDV Yayınları, Ankara.
- Öner, U., (2010), Stresle Başa Çıkma, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Özbay, Y., Şahin, B., (1997), Stresle Başaçıkma Tutumları Envanteri: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. IV. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, 1-3 Eylül 1997, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi, ANKARA.
- Özmen, İ., (2008), Hayatın Baskısına Sağlıksız Tepki:Stres, Lamia Yayınları, İstanbul.
- Peker, H., (2008), Din Psikolojisi, Çamlıca Yayınlar, İstanbul.
- Plotnik, R., (2009), Psikolojiye Giriş, Çev. Tamer Geniş, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Rowshan, A., (2008), Stres Yönetimi, Çev. Şahin Cüceloğlu, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Schaefer, C.A., Gorouch, R. L., (1993), Situational and Personal Variations in Religious Coping, Journal for The Scientific Study of Religion,132,2.
- Silah, M., (2005), Sosyal Psikoloji Davranış Bilimi, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Şahin, N. H., (1994), Stres Nedir? Ne Değildir? Stresle Başa Çıkma-Olumlu Bir Yaklaşım, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Şentürk, H., (2008), Din Psikolojisi, Anadolu Kitap, Isparta.
- Tarhan, N., (2009), Mutluluk Psikolojisi: Stresi Mutluluğa Dönüştürmek, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Topuz İ., (2003), Dinî Gelişim Seviyeleri İle Dinî Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Usal, A., Kuşlivan Z., (2006), Davranış Bilimleri Sosyal Psikoloji, Barış Yayınları, İzmir.
- Uysal, V., (1996), Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul.
- Wilkinson, G., (2005), Stres, Çev. Ekrem Canbek, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yapıcı, A., (2007), Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık, Karahan Kitabevi, Adana.

